

ЕТНОКУЛЬТУРНІ КОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДОБИ РЕАКЦІЇ: ВІД ДИСИДЕНТІВ ДО ГЕРМЕТИСТІВ, ВІД ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА ДО ВАСИЛЯ ГЕРАСИМ'ЮКА

Зелененька І. А., Ткаченко В. І.

ВСТУП

Національна культура як споглядальний, поліестетичний код втілена в образах-домінантах у традиційній відлигівській, у дисидентській, у андеграундній та в герметичній поезії. Визначення «традиційна лірика» постало як вимога за аналогією до домінанти традиційної національної образності, використовуваної у творах багатьох офіційних відлигівців.

Яскравими представниками традиційної поезії, чії вірші з використанням народної символіки відомі читацькому загалові з доби СРСР, є: Ліна Костенко, Ірина Жиленко, Дмитро Павличко, Борис Олійник, Петро Скунець, Володимир Забаштанський, Анатолій Бортняк, Володимир Базилевський, Михайло Шевченко, Світлана Жолоб, Павло Мовчан, Ніна Гнатюк, Василь Рубан, Ірина Жиленко, Микола Холодний¹.

Менш відомою є узагальнена назва поетичних поколінь 70-90-х років – «поза рецепцією» (йдеться про спротив національної літератури штучній соцреалістичній рецепції); назва символічна і збігається у значенні з позаофіційністю. Поза офіційністю перебувала творчість герметистів, так званих підвальників (андеграундних мистців), поетів Київської школи: Михайла Григоріва, Василя Голобородька, Миколи Воробйова, Віктора Кордуна, Михайла Саченка².

Чи не найвідомішим серед літературно-мистецького андеграунду став Грицько Чубай. Серед письменників із так званим міжпоколінневим статусом Борис Мамайсур. Серед поетів-дисидентів найвідомішими є імена Василя Стуса, Ігоря Калинця, Тараса Мельничука, Миколи Руденка, Івана Сапеляка, Михайла Осадчого, Ірини Стасів-Калинець.

---

¹ Тарнашинська Л. Василь Герасим'юк: «Найдовша дорога...», або Хоча все мало би бути навпаки. *Закон піраміди : Діалоги про літературу*. Київ : Унів. вид.-во «Пульсари», 2001. С. 107–113.

² Салига Т. Між традицією і модерном (Штрихи до портрета Василя Герасим'юка). *Дзвін*. 1996. № 9. С. 123–130.

Тому *мета нашого дослідження* – дослідити особливості вираження кодів, виражених через образи й символи, міфи, зосібна, етнокультурний колорит, колорит Гуцульщини, національної свободи українців як екзотичні й опозиційні до тоталітарної влади, на прикладі творчості дисидента Тараса Мельничука й герметиста Василя Герасим'юка, двох культових українських поетів, вихідців із Карпат.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що літературознавче осягнення проблеми практично відсутнє в сучасних дослідженнях дисидентської та герметичної, тихої поезії (до того ж обидві національні ліричні традиції сприймаються як гілки поезії опору), серед яких дотичними до досліджуваної проблеми є праці відомих українських науковців: Тараса Салиги³, Людмили Тарнашинської⁴, Степана Пушика⁵, Святослава Кута⁶, Анатолія Дністрового⁷, Костя Москальця⁸, Ірини Зелененької⁹, Вікторії Ткаченко¹⁰ тощо.

1. Моделювання етнокультурних образів та кодів у поезії дисидентів і герметистів

У період реставрації режиму увиразнилася так звана тиха лірика, із координатами морально-психологічними, із нечіткими образно-символічними формами, що переходила одна в одну, то наближаючись, то віддаляючись від народнопісенної наївності й від народного сюрреалізму, про що свідчить поезія вісімдесятників Івана Малковича, Наталки Білоцерківець, Олександра Ірванця, Віктора

---

³ Салига Т. Між традицією і модерном (Штрихи до портрета Василя Герасим'юка). *Дзвін*. 1996. № 9. С. 123–130.

⁴ Тарнашинська Л. Василь Герасим'юк: «Найдовша дорога...», або Хоча все мало би бути навпаки. *Закон піраміди : Діалоги про літературу*. Київ : Унів. вид.-во «Пульсари», 2001. С. 107–113.

⁵ Пушик С. Доля поета : Маловідоме з життєпису Т. Мельничука. Листи Тараса Мельничука до С. Пушика, П. Добрянського, ненадруковані вірші Тараса Мельничука. Березіль. 2003. №1–2. С. 66–71.

⁶ Кут С. Поетична воля, або Апперцепція підрубаної вишні (До питання про світогляд Т. Мельничука). Прообраз : Літературно-мистецький альманах. Івано-Франківськ : Плай. 1998. Вип. I. С. 107–111.

⁷ Дністровий А. Археологія етнічної пам'яті. Рецензія на збірку Василя Герасим'юка «Осінні пси Карпат». *Критика*. 2000. № 6. С. 21–23.

⁸ Москалець К. Гуцулія, осінній архіпелаг. *Критика*. 2000. № 10. С. 13–16.

⁹ Зелененька І. А. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...» : Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. 152 с.

¹⁰ Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Екокатастрофізм поезії Ліни Костенко. *Moderní aspekty vědy : XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. С. 168–179.*

Неборака, Петра Мідянки, Дмитра Кременя, Юрія Андруховича, Олега Лишеги, Станіслава Вишенського, Михайла Каменюка – і вона не є однорідною. Власне герметичною, апріорі тихою, вочевидь, є поезія Михайла Григоріва, Леоніда Талалая, Віктора Кордуна, Миколи Воробйова¹¹, у якій можна завбачити вплив французького герметичного символізму чи парнасців; у більшості ж поетів, котрі себе оприявили в добу реакції, поезія радше стишена. Стишеною, так би мовити, вважалася образність, а також метафоричність, одначе її стишення не було дублетом знеголошення¹².

Розглянемо моделі етнокультурних образів, що кодують поетичний простір, на прикладі творів поетів-дисидентів та поетів-герметистів. Найбільш цікавими є, без сумніву, двоє гуцульських поетів – Тарас Мельничук і Василь Герасим'юк, оскільки їхнє протоукраїнське, міфологічне у своїй основі мислення, яке центрує Гуцульщина (Карпатська Україна), її міфосвіт, культура й історія, вписувалося в координати дисидентства й герметизму (у Тараса Мельничука), а також герметизму й андеграунду (у Василя Герасим'юка)¹³.

Обидва письменники, передовсім, є тонкими ліриками, причетними до поколіннєвих переживань відлигівців, вісімдесятників і дев'яностників. Тараса Мельничука не стало в 1995 році, Василь Герасим'юк став і безпосереднім двотисячником. Нещодавно з'явилось видання віршів Тараса Мельничука, що були знайдені в рукописній формі й ідентифіковані у XXI столітті – «Моє ліплення оленя: поезія» (2018)¹⁴. Гуцульські мистці вели між собою діалог, і його основа – у віршах. Цей діалог, відтак, сучасний, актуальний і самобутній.

У поезії Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка знаходимо не лише комплекси міфологічних образів, описи ритуалів, а й такі ліричні твори, що є новітніми міфами, що походять від відомих українських міфів чи від популярних міфологічних образів, іноді сполучаючись із фольклорними чи біблійними притчами, із

---

¹¹ Дністровий А. Археологія етнічної пам'яті. Рецензія на збірку Василя Герасим'юка «Осінні пси Карпат». *Критика*. 2000. № 6. С. 21–23.

¹² Москалець К. Гуцулія, осінній архіпелаг. *Критика*. 2000. № 10. С. 13–16.

¹³ Пушик С. Доля поета : Маловідоме з життєпису Т. Мельничука. Листи Тараса Мельничука до С. Пушика, П. Добрянського, ненадруковані вірші Тараса Мельничука. Березіль. 2003. № 1–2. С. 66–71.

¹⁴ Мельничук Т. Моє ліплення оленя: поезія. Брустурів : Дискурсус, 2018. 128 с.

апокрифами¹⁵. Почасти це уламки міфічних образів-символів, поєднаних із емоційними спазмами, що розвиваються до меж світоглядно-пейзажних картин, всмоктуючи в себе моделі світового й родового дерев, яви християнського бога та дохристиянських божеств: «Мольфар і син», «Каня», «Чага», «Я з гір. Тому й вернувся в гори», «Біла хата», «Надвечір'я», «Первозачаття», «Історичне», «Білим місяцем», «Я знав...» Тараса Мельничука, «Матір овець», «Мешканець: сонет», «Килими Параски Танасійчук», «Тридцятий черешневий цвіт», «Серпень», «Попелиста осіння смерека» Василя Герасим'юка.

Трансцендентно-сюрреалістичну лінію можна вибудувати за рахунок знаходження подібних міфо-образно-символічних вирішень – у поезії «Змія», «Різдво» Богдана Ігоря Антонича, «Блукаю вдень то в луках, то в гаю...», «Відколи сховав я мертву голубку...» Володимира Свідзінського – раніше, і на паралелі – у поезії Миколи Вінграновського «Бабунин дощ», Ліни Костенко «Українське альфреско», Василя Голобородька «Хлопчик на дереві».

2. Образно-символічні вираження етноколериту в поезії Тараса Мельничука і Василя Герасим'юка

Природа, на перший погляд, більш міфізована в поезії Василя Герасим'юка – через пізнання вертикалі й горизонталі, жіночого й чоловічого, символів води, землі, вогню, сонця, рослинного та тваринного світу Карпат: «Незрима тінь», «Ранковий, пізній шум дощів...», «За вікном – водоспад», «Потік», «Води шумлять, безкінечні...». В автопортретуванні Тараса Мельничука знаходимо глибоку алегорію:

Я білий без
зарослий до Карпат,
до самих грат¹⁶.

Експресивні фрагменти **зимового циклу** в поезії Тараса Мельничука – сніжинка, снігурка, Дід Мороз, Морозенко, мороз:

А сніжинка пурхнула свята.
А за нею сніжниця густа. Мороз!¹⁷.

Наступна екзистенційна ілюстрація ступенево увиразнює міфообрази:

---

¹⁵ Zelenenka Iryna. Ukraine in Vasyl' Stus and Taras Melnychuk's Verses: Traditions of Taras Shevchenko. Spheres of Culture. Volume XIII. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Sklodowska University in Lublin. 2016. 656с. С. 175–184.

¹⁶ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

¹⁷ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

снігурка –
бац – убив
ще й опудало зробив¹⁸.

У поезії «Перший сніг» Василя Герасим'юка олюднено сніг й навіть сакралізовано у першій частині:

Притишив кров.
Притишив крок.
І вищі стали гори.
Йде перший сніг,
немов пророк,
в якого серце хворе¹⁹.

У другій частині твору передано антропоморфні ознаки на тлі пейзажування:

Як важко дихати йому!
як свіжо дококола!
Ступає у порожню тьму
нога різьблена, гола»²⁰.

Василь Герасим'юк міфологізує та втаємничує жінку через інакомовлення та код, не називаючи її, серед зимового колориту, у поезії «Зимувала у стайні між овець білих», як і втечу від жінки у фіналі:

Зимувала у стайні між овець білих,
серед білих і сивих.
І носила отаву і на хвою стелила,
над ягням голосила²¹.

Продовжимо ілюстрування – образи переходять у символи, а символи – у коди:

Я утік з того краю,
з того сніговію,
де мені постелили²².

Зима також антропоморфізована, як і сніг, передана в локусах та в топосах:

А сніжок задихався,
на грудях дихав,
вилітав із отави.
А зима була люта,

---

¹⁸ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

¹⁹ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

²⁰ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

²¹ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

²² Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

а вона була тиха
на краю Прокурави²³.

Тарас Мельничук міфологізує навколо статі – у його міфічній картині зимового світу є Снігурка, є і Снігур: убачаємо в цьому приховані прагнення розділити горизонтальні та вертикальні міфологеми й коди, пов'язані з ними: «Не йди, Снігурко, на сім сонцець...»²⁴. Уявляє гори у фаунічні формі: «В грудні гори – як верблюди білі...»²⁵.

Василь Герасим'юк часто творить міф через поєднання недомовленості, антитези й ритуальності, мозаїки та кадрування, що ілюструють вірші з багатьох збірок^{26,27,28,29}: «Раптом світ в зінцях затремтів», «Дома прокинувся. Сніг», «Сивнющу гілку яблукату...», «Мою смереку хто послав на муки?», «У захристії трійця стоїть», у чому відчувається спадковість ліризації від Миколи Вінграновського: «То дощ, то сніг, то знову дощ...», «Заходить сонце. Сніг іде...», «На лист, на сніг, на квіт, на тіні...».

3. Демонологічні образи й коди в гуцульській поезії

Демонологія – лєвова частка міфосвіту обох письменників, і це є типовим для мистців із Гуцульщини. Промовисто свідчить про це цикл віршів Тараса Мельничука «Флояра мольфара» зі збірки «Чага», у котрому ліричний суб'єкт перманентно діалогізує з долею – Літавицею, одночасно – із християнським Богом, а також із чортом, із Червоним Чоловіком, із Царицею гір і звірів, із Мольфаром, сам на нього перевтілюючись, апелюючи до таїнства переходу від життя до смерті, із відьмами й відьмаками (перша поезія зі згаданого циклу «Я Мольфар...»):

Я Мольфар –
віра в безвір'ї...³⁰.

Від декларації поет переходить до ініціації, підсиленої орнітоморфним символом:

Я створив білого лебедя

---

²³ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

²⁴ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

²⁵ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

²⁶ Герасим'юк В. Була така земля : Вибране. Дзюба І. ...І є такий поет : передмова. Київ : Факт, 2003. С. 7–20.

²⁷ Герасим'юк В. Смереки. Київ : Молодь, 1982. 87 с.

²⁸ Герасим'юк В. Потоки. Київ : Молодь, 1986. 119 с.

²⁹ Герасим'юк В. Космацький узір. Київ : Рад. письменник, 1989. 135 с.

³⁰ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 65.

З білого пір'я,
Щоб людина плакала
вічно за небом...³¹,

Далі письменник витворює новітній міф і кодує його, позначаючи відчуття в'язня сумління:

Я мольфар – священний злий дух,
Злий, бо вічний, як гори...
Бо не хоче вбити мене мій друг
І не може вбити мій ворог³².

Ліричний суб'єкт досліджуваного циклу не просто згадує відьомство (у жіночій подобі), а й гедонізує його, кодує його, уналежнюючи до першорядних етнокультурних символів:

За Черемошем крешуться відьми, –
Чи на гаразди, чи на війни...»³³.

Те ж саме стосується й повторюваного в творчості дисидента образа-символа долі, котру називає по-гуцульському – Літавицею:

І говорить мені доля-Літавиця,
чи ти бачиш, як змію плекає молодиця? ³⁴.

Використовуючи подібний інструментарій, письменник кодує чоловіка в міфосвіті, «Червоний Чоловік» займає проміжне місце у світі, не належний повністю до демонологічної форми, але й антропоморфізований:

Зі стромовин
Червоний Чоловік виходить...³⁵.

Демонологічні образи – кістяк збірки «Чага», циклу «Апокаліпсис» (у збірці «Князь роси»). Найбільш семантично місткі образи – люципер (зло), узагальнений – нечиста сила: чорти, чортиці, чортенята, вовкулаки, смуток, цур, пек, змій-горинич, злидні, вогненні змії (провісники Апокаліпсису): «Там скачуть червоні чорти / й чортенята», «...а тут нечиста сила / кого лиш не носила», «...а вже в повітрі / вогненні змії»³⁶.

Якщо в поезії Тараса Мельничука демонологія як антитетична до християнства являється вповні через притчево-діалогічну форму, у котрій ліричний суб'єкт – чаклун, себто причетний не просто до ритуальності, а до демонізму, то в поезії Василя Герасим'юка

³¹ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 65.

³² Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 65.

³³ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 66.

³⁴ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 67.

³⁵ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 69.

³⁶ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 176.

ліричний суб'єкт є спостерігачем, обсерватором, а не ретранслятором міфосвіту, навіть якщо є учасником ритуалу:

Це п'ють із темним трунком заклинань,
та згубний трунок слова
доки в мозку

шипить – мов кинута у воду – грань...³⁷;

Письменник часто використовує антитези, підкреслюючи опозиції людського, міфічного й безжественного:

«і цвітом відцвісти чи цвіллю стати
хоч би на піснях, на колядках...»³⁸.

Василь Герасим'юк також згадує дохристиянських богів і богинь, зокрема, Хорса (іронічна візія «Ну хто ж, як не Хорс...»), Дану (варіація «Серпнева імпрровізація на два лади»), а також ідолів із каменю, золота й дерева:

Боги кам'яні, золоті, дерев'яні і мідні
прийдуть до кіосків нічних, аби ти не один.

Ще й душу, недобитки, ніби зійшли з вишини,
поможуть нести тобі – тут, на свбазі осіннім.

Шепочеш в імлу, задихнувшись різким омерзінням:

«О Діво потоків, полотна стрілецькі згорни»³⁹.

Міфосвіт із уневинненою демонологією постає в Герасим'юковій поезії «Вона несе мені малиннику», конфлікт сил – у візії «Від потока», роль жінки в ритуальності, фемінне в окультизмі – містерії «Єзавель», «Матір овець». Особливе місце у спадщині поета займають Різдво й Коляда, що звільна співіснують: «Зранку отаву скосила», «Остання коляда – букові», «Перед тобою, над горою – ліс темний», «Вирвалася з ночі коляда»⁴⁰. Цікаво, що в Тараса Мельничука смерть – дівчина в білому, яку вибирають відважні, стрибаючи в прірву (цнотливе втілення смерті у збірці «Князь роси»). У ретроспективі «Старовинні забави» Василя Герасим'юка смерть пов'язана з кривавою, бойовою ініціацією:

А вранці
покладуть рідні
на домовину свої голови
і тричі попрощаються з мертвим,

---

³⁷ Герасим'юк В. Діти трепети. Київ : Молодь, 1991. С. 92.

³⁸ Герасим'юк В. Космацький узір. Київ : Рад. письменник, 1989. С. 71.

³⁹ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. С. 28.

⁴⁰ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

Він від бартки упав на храмі.

Помста пливе у їхній крові.

Я також із того роду...⁴¹.

У Тараса Мельничука смерть надритуалізована, входить до забавлянки: «а за нею батенько – як глядонько, /а смертонька – як матінка...»⁴².

У притчі Василя Герасим'юка «Запалили «діда» описаний ритуал на допомогу до приставлення: «прорубували стелю, / вішали вила на даху...»⁴³.

Фантазування на межі міфів і релігії, ритуальності й ініціації пов'язане з прагненням поетів оприлюднити винятково діткливе, екзистенційне, герметичне, реліктове бачення світу, може постати лише в Карпатах. Поезія обох майстрів у світлі міфоестетики перетворюється на специфічне знання, відання, підкреслене мистцями. Тобто жоден мотив не є просто ілюстрацією міфосвіту, а передає намагання письменників висловити прихований протест проти режиму, що страшніший від міфології.

Через первісні архетипні форми поетам вдається передати розуміння сучасності, що обов'язково пов'язана з минулим, ретранслювати культуру й традиції, збережені у слові; саме в такий спосіб їх можна заархівувати прилюдно, аби їх уже не можна було відняти, знівелювати чи спотворити вульгарним соцреалізмом. Тому Тарас Мельничук являє себе в образі карпатського чаклуна:

Живу я віки –

і сміюсь над віками,

бо піді мною мій кровний –

Писаний Камінь⁴⁴.

Помічаємо, що ліричні суб'єкти у віршах обох мистців провадять внутрішній діалог, із собою (це й ознака герметизму, і екзистенційної спазматичності), що дозволяє виражати певну, хоча б символічну свободу, почасти – екзистенційну, ілюзорну в межах тоталітарної імперії, особливо покрізь табірні обмеження, стосовні дисидента, в'язня сумління Тараса Мельничука.

Як культурний образ-код Тарас Мельничук створює власну купальську легенду, що більше схожа на легенду про українське безгрунтянство, втрату національного коріння у поезії «Чи ти купава, чи ти пава»:

---

⁴¹ Герасим'юк В. Діти трепети. Київ : Молодь, 1991. С. 23.

⁴² Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

⁴³ Герасим'юк В. Смереки. Київ : Молодь, 1982. 87 с.

⁴⁴ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. С. 70.

Чи ти купава, чи ти пава,
Що вітер пух твій геть розвіяв,
Що на Івана на Купала
У лип сльоза тремтить на віях?...⁴⁵.

За кілька питальних рефренів набуває розвитку легенда про паву,
що символізує молодість:

Чи ти купава, чи ти пава,
Загублена у ріднім полі,
Що все проспала, все проспала –
Навіть волю...⁴⁶.

У присвяті Василя Герасим'юка Леонідові Талалаю, типовому
представникові герметизму вісімдесятих, є градація з купальською
символікою:

Може, в снах твоїх предків
палають купальські ватри,
і купальським вогнем
листопадова глина зігріта...⁴⁷.

Далі письменник використовує градацію, аби увиразнити її
кодувати:

«Глина стежить за вами –
податлива, тепла, важка – із землі,
підігрітої пеклом в купальським натхненні⁴⁸.

Образ пави з'являється в містерії-загадці Василя Герасим'юка
«Чорні хлопці», як міфологічна й алюзійна, на основі епіграфічного
рядка «Пава на праве сідає плече...», узятого з поезії Василя Кухти.
На основі ступенево міфізованої загадки поет витворює безконечник:

Пава на праве сідає плече
в гільці весільнім.
Що вона заповідає іще? –
ту, що на лівім...⁴⁹.

Код у цитованій поезії Василя Герасим'юка виступає в формі
загадки:

Пава світання в кривавім пірці.
Не відіпрати.

---

⁴⁵ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

⁴⁶ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

⁴⁷ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. С. 44.

⁴⁸ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. С. 44.

⁴⁹ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. С. 99.

Чорними звались ті хлопці.

А ці? Як цих назвати?⁵⁰.

Символ вертикалі центрує поезію «Чоловічий танець» – це аркан, який танцюють полонинці, у гуцульському аркані не беруть участь жінки, як-то в галицькій бос оркані; танець має в своєму характері пришвидшення, яке автор майстерно передає в градаційних спонукально-прохальних репліках, схожих на замовляння:

Хоч раз ти повинен відчути,
як тяжко рветься на цій землі
древнє чоловіче коло,
як тяжко зчеплені чоловічі руки,
як тяжко почати і зупинити цей танець.
Хоч раз ти стань у це найтісніше коло,
обхопивши руками плечі двох побратимів,
мертво стиснувши долоні інших,
і тоді в заповітному колі
ти протанцюєш під безоднею неба
із криком по-звіриному протяжним.
Щоб не випасти із цього грішного світу,
хоч раз змішай із ближніми піт і кров⁵¹.

Фінальна частина цитованої поезії Василя Герасим'юка нагадує молитву та апокриф:

Сину Людський, ти стаєш у чоловіче коло,
ти готовий до цього древнього танцю тільки тепер.
З хрестом за плечима.
З двома розбійниками. Тільки раз⁵².

Етнічним гуцульським символом життя в мирі з духом предків є гуцульська ватра, що трансформується у віршах Тараса Мельничука та Василя Герасим'юка в культурний код-домінанту. Тарас Мельничук, так би мовити, переносить полонинський вогонь у піч на зимівлю, наче реліквію: «...в печі гогоче / мов цап / ватра», «з полум'я в комин / хтось на коні прошмигне / по запічку / хто? / Гонта? / Мамай? / чи ті що до шахти / ідуть на нічку? / не розпізнаєш»⁵³, «Погасне жар, як не підсичувати»⁵⁴.

---

⁵⁰ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. С. 99.

⁵¹ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. С. 141.

⁵² Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. С. 141.

⁵³ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

⁵⁴ Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

Легендна, притчева «Жива ватра» Василя Герасим'юка розпочинається як оповідь про таїнство народження давнього полонинського вогню:

Дерево тремо об дерево,
доки не народиться вона.
Вона помирає тільки раз,
тому бережемо її⁵⁵.

Далі просторується каскадне нанизування традицій, пов'язаних із ватрою, у котрому переплітаються градації та клімакси:

Ми знову виведем наші отари на наші гори
і за древнім полонинським звичаєм
проженемо крізь неї –
щоби ніяка пошесть не напала,
щоби жоден хижак не внадився,
щоби громи із блискавками не розігнали,
щоби підступний гад вим'я не виссав,
щоби злий дух у провалля не завів.
Ми бережемо живу ватру»⁵⁶.

Третя частина поезії є історіософською, автор закріплює символи й пояснює, чим ризикують українці, якщо не зберігатимуть віковічні традиції предків:

Ми заледве не стали отарою
на високім пасовиську.
Але коли ми навіть, як отара,
пройдемо крізь неї,
тоді дамо іншим дорогу до Сінаю⁵⁷.

Четверта частина спрямована на розуміння назви твору й таїнства народження та смерті, гуцульського сміливства в пізнанні Божого промислу:

Нас оберігає жива ватра,
але ми добре знаємо,
що кого жде
на високім пасовиську⁵⁸.

---

⁵⁵ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

⁵⁶ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

⁵⁷ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

⁵⁸ Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

ВИСНОВКИ

Отже, лірика дисидентів і герметистів, що досліджено на прикладі творчості Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка, не підлягала реакції, ба більше, всіляко опиралася їй, особливо в межах образно-символічного ладу, на рівні міфохристиянського мислення, ритуалізації, кодування, екзистенційності. Етноміфокодування дозволило письменникам зберегти власну самість у межах тоталітарної держави, висловити власні національні позиції, засвідчити причетність до свого етносу, віднайти мистецькі (герметичні й екзистенційні) шляхи виходу з хаосу через вивищення духовного, світової гармонійності, що насправді є поза будь-яким режимом.

АНОТАЦІЯ

У сучасній науці про літературу все більш актуальними стають проблеми штучної перерваності літературного процесу в підсоветській Україні та динамічне відновлення творчості поза пресингом в добу Незалежності, а також багатовимірне поколіннєве переживання й пістрява образність, що відразу стають відчутними в поезії руху опору. Цікавим є проєктування кодів на основі образів та символів у ліриці дисидентів і герметистів, поетів двох цікавих форм опору – відкритої та прихованої. Моделювання етнокодів у творчості Тараса Мельничука й Василя Герасим'юка, двох гуцульських поетів, вихідців із Карпат, вельми привабливе для сучасних незаагажованих літературознавчих досліджень, оскільки уможливило принципово новий погляд на мольфарство в поезії як на реліктову форму вираження авторської позиції.

Література

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
2. Герасим'юк В. Була така земля : Вибране. Дзюба І. ...І є такий поет : передмова. Київ : Факт, 2003. С. 7–20.
3. Герасим'юк В. Смереки. Київ : Молодь, 1982. 87 с.
4. Герасим'юк В. Потоки. Київ : Молодь, 1986. 119 с.
5. Герасим'юк В. Космацький узір. Київ : Рад. письменник, 1989. 135 с.
6. Герасим'юк В. Діти трепети. Київ : Молодь, 1991. 126 с.
7. Герасим'юк В. Поет у повітрі. Вірші і поеми. Львів : Кальварія, 2002. 144 с.
8. Герасим'юк В. Смертні в музиці : Вірші та поеми. Київ : Логос Україна, 2007. 192 с.

9. Дністровий А. Археологія етнічної пам'яті. Рецензія на збірку Василя Герасим'юка «Осінні пси Карпат». *Критика*. 2000. № 6. С. 21–23.

10. Zelenenka Iryna. Ukraine in Vasyl' Stus and Taras Melnychuk's Verses: Traditions of Taras Shevchenko. Spheres of Culture. Volume XIII. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. 2016. 656с. С. 175–184.

11. Зелененька І. Лірика дисидентів Василя Стуса й Тараса Мельничука як опозиція тоталітаризму. Філологічний дискурс : збірник наукових праць. Хмельницький, 2020. Вип. 10. С. 61–68. DOI:31475/fil.dys.2020.10.06

12. Зелененька І. А. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...» : Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. 152 с.

13. Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Екокатастрофізм поезії Ліни Костенко. *Moderní aspekty vědy : XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. С. 168–179.*

14. Zeleńeńka, I., Tkaczenko, W. Kłątwa jako rytuał i fenomen mitopoetyki Zaczarowanej Desny Ołeksandra Dowženki. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, (2021). 9(2), 97–105. DOI: 10.14746/sup.2021.9.2.08

15. Москалець К. Гуцулія, осінній архіпелаг. *Критика*. 2000. № 10. С. 13–16.

16. Салига Т. Між традицією і модерном (Штрихи до портрета Василя Герасим'юка). *Дзвін*. 1996. № 9. С. 123–130.

17. Гарнашинська Л. Василь Герасим'юк: «Найдовша дорога...», або Хоча все мало би бути навпаки. *Закон піраміди : Діалоги про літературу*. Київ : Унів. вид.-во «Пульсари», 2001. С. 107–113.

18. Українці : народні вірування, повір'я, демонологія. Упор. А.П. Пономарьов та ін. 2-е вид. Київ : Либідь, 1991. 640 с.

19. Кут С. Поетична воля, або Апперцепція підрубаної вишні (До питання про світогляд Т. Мельничука). Прообраз : Літературно-мистецький альманах. Івано-Франківськ : Плай. 1998. Вип. І. С. 107–111.

20. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 47.

21. Мельничук Т. Зона 36 (уривки). *Літературна Україна*. 1990. 12 квітня. С. 4.

22. Мельничук Т. Из-за грат : Поезії. Передм. О. Зінкевича. Балтимор : Торонто : Смолоскип. Імені В. Симоненка. 1982. 130 с.

23. Мельничук Т. Князь роси : Поезії. М. Жулинський. Князь роси : передмова. Київ : Молодь, 1990. 152 с.

24. Мельничук Т. Моє ліплення оленя: поезія. Брустурів : Дискурсус, 2018. 128 с.

25. Мельничук Т. Твори в трьох томах. Упорядн. М. Андруссяк, М. Лазарук. Пушик С. «Блакитна роса на траві й на колючому дроті...» : передм. Коломия : Вік, 2003. Т. 1: поезії. 256 с. Т. 2 : поезії. 256 с. Т. 3: листи, спогади. 256 с.

26. Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.

27. Пушик С. Доля поета : Маловідоме з життєпису Т. Мельничука. Листи Тараса Мельничука до С. Пушика, П. Добрянського, ненадруковані вірші Тараса Мельничука. Березіль. 2003. № 1–2. С. 66–71.

Information about the authors:

Zelenenka Iryna Alimivna,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Teacher at the Department of Ukrainian Literature

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

32, Ostrozhsky str., Vinnitsia, 21001, Ukraine

Tkachenko Viktoriia Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

32, Ostrozhsky str., Vinnitsia, 21001, Ukraine